

учасників ситуації. Саме співробітництво є найбільш мудрим підходом до розв'язання задачі визначення і задоволення інтересів обох сторін. Наведені дані свідчать, що соціометричний статус невід'ємно пов'язаний зі стилями спілкування молоді.

Список використаних джерел

1. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. – М., 1990. – С.150-152.
2. Агеев В.С. Психология межгрупповых отношений. – М., 1983. – С. 40.
3. Андреева Г.М. Социальная психология. – М., 1980.
4. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Пер с англ. – М., 1986. – С. 242-243.
5. Бодалев А.А. Личность и общение. – М.: Педагогика, 1983. – С. 65,189.
6. Бодалев А.А. Психология общения. – М.: Педагогика, 1987. – 103 с.

Ability of teacher to estimate status of student in the system of collective relations and help it to go out from a difficult situation is described in this article, finding the individual going near a child in the process of intercommunication of sociometric status of senior pupils and styles of intercourse.

Key words: status, styles of intercourse, collective life, student's collective, relations, group status of senior pupil, research, cooperation, joint activity.

Отримано: 09.12.2009

УДК 378.016:81.243

В.І. Остапенко

Психолого–педагогічні умови формування навичок інтеркультурної взаємодії вчителя іноземної мови

Реалізувати завдання, висунуті культурологічним підходом в освіті, покликані вчителі іноземної мови, оскільки, в силу специфіки викладання даної дисципліни, вони є посередниками між культурою країни, мова якої вивчається, та культурою власної країни учнів. У статті досліджується, які психолого-педагогічні якості викладача та студента

є підґрунтям успішного формування навичок інтеркультурної взаємодії в підготовці вчителя іноземної мови.

Ключові слова: інтеркультурна взаємодія, культурологічний підхід, компетенція, мотивація, емпатія.

Реалізувати завдання, видвинуті культурологічним підходом в освіті, призначені вчителя іноземної мови, оскільки в силу специфіки викладання даного предмета, вони являються посередниками між культурою країни, з якою вивчається мова, та культурою власної країни учнів. В статті досліджується, які психолого-педагогічні якості викладача та студента є основою для успішного формування навичок інтеркультурної взаємодії в підготовці вчителя іноземної мови.

Ключевые слова: интеркультурное взаимодействие, культурологический подход, компетенция, мотивация, эмпатия.

У новому тисячолітті в світовому освітньому процесі виникає і широко обговорюється нова система цінностей і цілей освіти, відроджується концепція особистості, заснована на ідеях природовідповідності, культуровідповідності й індивідуально-особистісного розвитку. Важливого значення як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники надають підготовці нової генерації педагогічних кадрів, здатних здійснювати освітньо-виховну діяльність в умовах багатокультурного соціуму, глобалізації суспільних відносин.

Ці тенденції вказують на те, що основним методом проектування і розвитку освіти стає культурологічний підхід, що орієнтує систему освіти на діалог з культурою людини як її творця і суб'єкта, здатного до культурного саморозвитку.

Реалізувати завдання, висунуті культурологічним підходом в освіті, покликані, перш за все, вчителі іноземної мови, оскільки, в силу специфіки викладання даної дисципліни, вони є посередниками між культурою країни, мова якої вивчається, та культурою власної країни учнів.

Психологічними умовами готовності вчителя виконувати таку функцію в культурологічно зорієнтованому навчальному просторі є: формування інтеркультурної компетенції; розвиток потреби у самореалізації та суб'єктивного самовизначення учнів і здатності виявляти толерантність відносно представників інших культур; неупереджене ставлення до різної інформації, виховання ідеологічної нейтральності до засвоєння культурних явищ, властивих народам, мова якого вивчається; уникнення стереотипів у мисленні, усвідомлення себе як суб'єкта культури та здійснення розумових операцій на високому рівні; формування міжкультурної свідомості особистості, відкритої до крос-культурної взаємодії.

Сутність психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів розглядали в своїх роботах А. Алексюк, Р. Альмухаметов, Г.Балл, І. Бех, Т. Василишина, І.Зязюн, С.Сисоева та інші.

Психолого-педагогічні принципи культурологічно зорієнтованого навчання знайшли своє відображення в дослідженні С.Бігунової [1].

В історії методики навчання іноземних мов так само, як і підготовки вчителя іноземної мови, можна виділити чотири різні підходи [7, с. 243].

1. Монокультурний підхід, який почав втрачати свою актуальність ще в 1980-их рр.

2. Інтеркультурний підхід, що прийшов на зміну монокультурного і є домінуючим на сьогоднішній день.

3. Полікультурний підхід, який виник в 80-их р.р. ХХст., але досі не інтегрувався в процес навчання мов.

4. Транскультурний підхід, який тільки починає з'являтися як результат глобалізації.

Інтеркультурний підхід базується на концепції культури, в основі якої лежить припущення, що різні культури структурно споріднені. Отже, ця концепція припускає інтерактивне існування культур, включаючи намагання спілкуватись, розуміти та визнавати одна одну. Першочергова увага інтеркультурного підходу спрямована на цільову країну чи країни, але даний підхід бере до уваги рідну країну студента, відносини між цільовими країнами та його власною, можливо, з іншими країнами – включаючи стосунки домінування та ставлення культур одна до одної.

В навчальному процесі при цьому типово наголошується важливість фактора національної своєрідності. Він може включати порівняння між цільовими країнами та рідною країною студента, отже, пропонуючи студентам розвивати рефлексивне ставлення до культури та цивілізації власної країни. Діяльність педагога може характеризуватись культурним релятивізмом, прагненням до неетноцентричних поглядів на країни виучуваних мов.

Цільова мова вивчається як перша мова для даного населення, але мета полягає у розвитку інтеркультурної та комунікативної компетенції, компетенції, яка уможливилує функціонування вчителя іноземної мови як посередника між двома культурами і використання мови як контактної з людьми, що використовують її як першу.

В основі інтеркультурного підходу лежить принцип діалогу культур і цивілізацій. Цей принцип звертає увагу педагогів на

необхідність аналізу культурознавчого автентичного та частково автентичного матеріалу з точки зору потенційних можливостей його використання при моделюванні в навчальній аудиторії такого культурного простору, занурення в який будується за принципом кола культур і цивілізацій, що розширюється від етнічних/суперетнічних культур, соціальних субкультур до геополітично маркованих регіонально-континентальних культур, до цивілізаційних пластів і їх відображення в світовій культурі [4, с.20-21].

При розробці методичної моделі культурознавчого збагачення іншомовної практики даний принцип вимагає відповіді на питання, наскільки ідеально створюються умови для інтеркультурного та білінгвістичного розвитку мовної особистості студента, для усвідомлення студентами себе як культурно-історичних суб'єктів, що є носіями і виразниками не однієї, а цілого ряду взаємопов'язаних культур. Постає проблема підготовки їх до виконання в суспільстві ролі культурного посередника в ситуаціях інтеркультурного спілкування, для розвитку в них загальнопланетарного мислення й етики поведінки. Особливого значення набувають такі особистісні якості, як соціокультурна спостережливість, культурна неупередженість, готовність до спілкування в інокультурному середовищі (причому будь-якому, а не лише у тому, яке асоціюється з мовним середовищем країн, мова яких вивчається), мовленнєвий і соціокультурний такт.

Безперечно, принцип діалогу культур і цивілізацій передбачає також, що при формуванні культурного простору в умовах іншомовного навчального спілкування використовується культурознавчий матеріал, який дозволяє розвивати в студентів презентацію рідної культури іноземною мовою в іншомовному середовищі (зокрема, в умовах міжкультурного спілкування).

Інтеркультурний підхід у чистому вигляді опирається на концепцію культури, яка включає в себе розуміння кожної з культур як однорідного об'єкта – хоча, можливо, географічно і соціально різного, – який взаємодіє з іншими. Цей підхід певною мірою не відповідає вимогам як впливова парадигма в практиці підготовки вчителя іноземної мови, оскільки він відкидає насправді полікультурний характер майже всіх існуючих країн чи держав.

Особистість викладача вузу відіграє важливу роль у процесі навчання і виховання майбутнього вчителя. Вміння формувати знання у студентів, організовувати навчально-виховну роботу, правильно вибирати прийоми навчання, створювати сприятливий клімат для навчання є головним в роботі викладача.

В процесі формування навичок інтеркультурної взаємодії можна успішно впливати на емоційну сферу особистості, розвивати емоційно-естетичне ставлення до реального світу, розвивати творчі задатки студентів. У вирішенні цих проблем визначаючою є особистість викладача.

Наше завдання – розглянути, які знання, уміння, навички, здібності і сторони особистості викладача іноземної мови вузу будуть сприяти формуванню навичок інтеркультурної взаємодії студентів.

Безперечним є той факт, що, перш за все, необхідний високий рівень сформованості даних навичок самого педагога. Існує тісний зв'язок між якостями особистості, що входять до складу компетенції невід'ємними компонентами, і загальнопедагогічними особливостями особистості, вміннями і навичками викладача, який має сприяти формуванню інтеркультурної компетенції студентів. Такий зв'язок є закономірним, оскільки будь-яке успішне спілкування, включаючи монокультурне, вимагає прояву якостей, що близькі до тих, які необхідні в інтеркультурному, де міжособистісні відмінності, доповнювані інтеркультурними, особливо виражені.

Отже, прослідкуємо, які психолого-педагогічні вміння, якості та здібності можуть стати основою для розвитку відкритості, сприйнятливості до нових ідей іншомовної культури, соціокультурної спостережливості, поваги до своєрідності іншомовної культури, визнання її ідей та цінностей, терпимості, позитивного ставлення до носіїв іншомовної культури, тактовності, володіння своїм емоційним станом в міжкультурному і педагогічному спілкуванні.

На наш погляд, психолого-педагогічні уміння створювати обстановку терпимості до несхожості іншої людини в спілкуванні під час навчання, до тих цінностей, які є складовими змісту позиції учня, якою б простою чи нецікавою вона не здавалась, безумовно позитивне ставлення до учня, сприйняття його таким, яким він є, тісно пов'язані з толерантним ставленням до представників іншої культури, повагою до її унікальності.

Уміння вчителя надавати своїм емоційним станам не руйнівний, а конструктивний характер, високий ступінь саморегуляції [2, с. 134], витримка повинні, на наш погляд, сприяти вихованню тактовності в умовах інтеркультурного спілкування, розвитку уміння володіти своїм емоційним станом та утримуватись від оцінних суджень.

Важливий компонент інтеркультурної компетенції – відкритість і сприйнятливість до нових ідей – безпосередньо пов'язаний

із загальнопедагогічною рисою відкритості до пошуку нового, відчуттям нового, без чого важко уявити сучасного педагога.

На наш погляд, для вирішення завдань формування навичок інтеркультурної взаємодії викладач іноземної мови повинен володіти такими якостями:

- він має бути знавцем не лише в галузі методики викладання, але й в галузі культури однієї або декількох зарубіжних країн, народи яких розмовляють мовою, що вивчається студентами;
- у навчальному процесі він виконує функції носія не лише вітчизняної культури, але й зарубіжної, показуючи студентам різні аспекти культури інших країн, сприяючи їх усвідомленню і залученню до цієї культури;
- як носій культури країни, мова якої вивчається, викладач повинен володіти прийнятими в країні нормами поведінки, тобто він повинен не лише знати іноземну мову, але й володіти культурою мовлення цієї мови, що виражається в культурі мовленнєвої поведінки, в багатстві, точності та виразності мовлення, в дотриманні мовленнєвого етикету;
- нарешті, слід відзначити уміння створити умови психологічної безпеки в спілкуванні та реалізації внутрішніх резервів партнера по спілкуванню під час аудиторних занять [3, с. 33]. Необхідно створити психологічний комфорт у навчанні, будувати і зберігати правильні стосунки зі студентами, що сприяє створенню позитивної атмосфери на заняттях з мови, коли студент не боїться розмовляти, оскільки відчуває себе захищеним від несхвальних реплік викладача.

Слід додати, що позитивна емоційна атмосфера занять залежить не лише від уміння педагога підтримувати правильні стосунки зі студентами, але й від його здатності створювати умови для подібних стосунків усередині студентських груп, що відіграють не менш важливу роль. З цього випливає, що особливого значення набуває аутопсихологічна компетентність викладача – стала здатність розуміти самого себе, а також інших людей, їх взаємовідносини, прогнозувати особистісні події – яка базується на специфіці розумових процесів реагування і накопичення соціального досвіду.

В центрі уваги діяльності по формуванню навичок інтеркультурної взаємодії знаходиться студент, чиї особистісні риси виступають важливою умовою цього процесу.

Студентський вік обумовлює прояв цілої низки важливих для навчальної діяльності якостей: цілеспрямованості, самостійності,

рішучості, наполегливості, ініціативи. В даний період життя людини досягається багато оптимумів розвитку інтелектуальних сил, він є максимально сприятливим для навчання і професійної підготовки. Саме цей етап розвитку особистості вважається центральним у становленні характеру та інтелекту, що виражається в зміні мотивації, всієї системи ціннісних орієнтацій і в інтенсивному формуванні соціальних здібностей, що пов'язані з професіоналізацією.

Розглянемо, які якості особистості студента сприятимуть успішному формуванню навичок інтеркультурної взаємодії. На нашу думку, висновки, які були зроблені щодо якостей особистості викладача вузу, котрий покликаний керувати даним процесом, можна спроектувати і на особистість студента, тобто уміння керувати своїм емоційним станом, розуміти емоційний стан співрозмовника, співпереживати йому, терпимість до несхожості чужої думки, відчуття нового, сприйнятливість до нових ідей, тактовність повинні характеризувати і студента вузу як майбутнього вчителя.

Загальновизнаним серед педагогів та психологів є той факт, що важливим фактором будь-якої діяльності, в тому числі й навчання, є мотивація. Воволодінні мовами вона відіграє особливу роль разом зі схильністю до їх вивчення.

У навчальній діяльності з вивчення іноземної мови мотивація традиційно розглядається як одна із найважливіших умов. Поєднуючись зі схильністю до вивчення мов, вона відіграє важливу роль у забезпеченні її ефективності. Більшість дослідників визначають провідними навчально-пізнавальні мотиви. Але якщо пізнавальні мотиви є високопродуктивними в процесі навчання школярів, то у вищому навчальному закладі їх роль дещо змінюється. Особливості соціального стану студентів та їх вікові характеристики впливають на діяльність таким чином, що вони вже не може заохочуватись лише пізнавальними мотивами, пізнавальним інтересом. На передній план тут виходить професійна спрямованість студентів, їх орієнтація на майбутнє, яка часто носить відверто прагматичний характер.

Особливо цікавими у цьому випадку є дослідження Р.Гарднера, який визначив два типи мотивації: мотивацію інтеграції та інструментальну мотивацію. Під мотивацією інтеграції розуміють намагання особисто спілкуватися з носіями іноземної мови, більше дізнаватися про їх спосіб життя і традиції, тобто мова йде саме про пізнавальні та комунікативні спонуки. Інструментальна мотивація охоплює мотиви іншого характеру: за допомогою знання

іноземної мови отримати суспільне визнання та економічну вигоду. Автор має на увазі дискретні мотиви професійного досягнення. Останній тип не передбачає прагнення міжкультурних контактів, тут мова розглядається як засіб для досягнення особистого добробуту [5, с. 14-16].

На думку Р.Гарднера, дані типи мотивації відрізняються не лише суттю, але й тим, наскільки довготривалим є їх вплив на прагнення вивчати іноземну мову. Так, мотивація інтеграції вважається довготривалим фактором, а інструментальна – короткочасно діючим. Крім того, існує думка, що роль мотивації інтеграції є особливо важливою в умовах, коли вивчення іноземної мови не визнається в даному суспільстві цілковито необхідним чи престижним.

В умовах нашої країни у сучасного українського студента вишу, очевидно, будуть присутні обидва типи мотивації, до того ж, другий (інструментальний) буде відігравати не останню роль. Це докорінно відрізняється від ситуації, в якій проводились дослідження Р.Гарднера, де іноземні мови не користуються популярністю ні в середніх школах, ні на ступені вищої освіти. Інструментальна мотивація може мати довготривалий вплив на прагнення нашого студента вивчати іноземну мову, забезпечуючи силу загальної мотивації і сталий пізнавальний інтерес. Але така мотивація не може сприяти розвитку позитивного ставлення до народу-носія іноземної мови, почуття поваги до його культури і терпимості, що так необхідні в інтеркультурному спілкуванні. Провідна роль тут належить саме мотивації інтеграції, яка забезпечує довготривалий інтерес до країни, мова якої вивчається, до її народу, культури в різних її проявах. Слід додати, що після закінчення вишу вдосконалення власної комунікативної компетенції вчителя буде швидше здійснюватись під впливом саме мотивації інтеграції.

Позитивне ставлення, емпатія до носіїв мови, іншомовної культури є невід'ємною рисою майбутнього вчителя, який покликаний виховувати подібне ставлення у своїх учнів. На думку Т.Василишиної, емпатія є особливою здатністю суб'єкта до відбиття емоційних переживань внутрішнього світу іншої людини, що дозволяє партнерам досягати взаємоузгодження позицій, взаємопорозуміння та здатності обирати у відповідності з цим спільні засоби само- і взаєморегуляції у процесі міжособистісної взаємодії [1].

Виступаючи реалізацією виховної мети навчання іноземних мов, емпатія також відіграє важливу роль, стимулюючи мотивацію

учнів. На наш погляд, існує зв'язок між емпатією й успішним оволодінням іноземною мовою. Дослідження свідчать, що позитивне ставлення сприяє успішному формуванню фонетичних навичок, розвитку швидкості мовлення. Зв'язок між загальним оволодінням іншомовною комунікативною компетенцією і ставленням до носіїв мови видається складнішим. Деякі дослідження показують, що успішне оволодіння іноземною мовою на початковому етапі сприяє розвитку емпатії до носіїв мови, інші стверджують про беззаперечну пряму залежність лише щодо позитивного ставлення: там, де воно присутнє, вивчення іноземної мови буде успішнішим, в той час як само по собі вивчення іноземної мови (в тому числі і успішне) не гарантує розвитку емпатії до іншомовної культури [8, с. 81].

Навчання міжкультурної комунікації являє собою складний, багаторівневий процес. У дослідницькій літературі виділяють три рівні, які проходять студенти перш, ніж досягають успіху в ситуаціях міжкультурної комунікації [6]. На першому, монокультурному, рівні студенти використовують моделі поведінки і сприйняття, що прийняті в їх рідній культурі. Студент, який знаходиться на другому, інтеркультурному рівні, здатен пояснити культурні відмінності між своєю власною та іншомовною культурами, оскільки він володіє інформацією історичного, соціологічного, психологічного й економічного характеру. На третьому, транскультурному рівні, студент здатен оцінити міжкультурні відмінності і вирішити міжкультурні проблеми, опираючись на принципи міжнародного співробітництва і комунікації, які визначають право кожної культури на існування.

Отже, успішному формуванню навичок інтеркультурної взаємодії майбутнього вчителя іноземної мови сприятимуть психолого-педагогічні характеристики особистості викладача і студента. В особистості викладача особливого значення набувають: високий рівень сформованості всіх компонентів інтеркультурної компетенції; уміння створити психологічно комфортну атмосферу під час занять; неупередженість, повага, толерантне ставлення до індивідуальних особливостей студента, його думки; чуття нового, сприйнятливості до нових ідей; здатність розуміти психологічний стан студента.

Важливу роль в успішному формуванні навичок інтеркультурної взаємодії відіграють такі сторони особистості студента: відчуття нового, відкритість до нових ідей; розуміння психологічного стану співрозмовника; терпимість до несхожості, чужої думки; емпатія до носіїв іноземної мови, до іншомовної культури;

володіння своїм емоційним станом, тактовність в спілкуванні; мотивація інтеграції.

Список використаних джерел

1. Бігунова С.А. Психологічний потенціал культурологічно орієнтованого навчання старшокласників іноземної мови: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2008. – 19 с.
2. Василюшина Т.В. Емпатія як фактор ефективності педагогічного спілкування: Дис... канд. психол. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – К., 2000. – 230 с.
3. Климов Е.А. Психология профессионала. – М.: Из-во “Институт практической психологии”, 1996. – 400 с.
4. Маркова А.К. Психология труда учителя. – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.
5. Сафонова В.В. Культуроведение в системе современного языкового образования // ИЯШ. – №3. – 2001. – С.17-23.
6. Gardner, R., Lambert, W. Attitudes and Motivation in Second Language Learning. – Rowley: Newbury House Publishers, 1972. – 316p.
7. Meyer M. Developing Transcultural Competence: Case Studies of Advanced Foreign Language Learners. – Clevedon, Philadelphia: Multilingual Matters LTD. – 1990. – P. 136-158.
8. Risager, K. Language Teaching and the Process of European Integration. Language Learning in Intercultural Perspective: Approaches through Drama and Ethnography/edited by Michael Byram and Michael Fleming. – Cambridge University Press. –1998. – P. 242-254.
9. Robinson, G. The Magic-Carpet-Ride-to-Another-Culture Syndrome: An Alternative Perspective. // Heusinkveld, P. (ed.) Pathways to Culture: Readings on Teaching Culture in the Foreign Language Class. – Yarmouth: Intercultural Press, Inc., 1997. – P. 75-95.

Foreign language teachers are to realize the tasks of cultural approach in education as due to specificity of teaching their discipline they are mediators between a target country and students' own one. The article investigates what psychological-pedagogical features of teachers and students are foundations for successful forming skills of intercultural interaction in training of foreign language teachers.

Key words: intercultural interaction, cultural approach, competence, motivation, empathy.

Отримано: 22.01.2010